

AMBIVALENS I ANHÖRIGARBETE – TEORETISK ACCEPTANS OCH ACCEPTERANDE MOTRETORIK

AV MALIN ÅKERSTRÖM

INLEDNING

Behandlingsideologier, utbildningsmodeller och reformer avlöser varandra. Ibland liknas dessa vid trender; några forskare använder metaforer som 'mode'. (Czarniawska-Joerges, 1996; Jacobsson, 1994; Rovik, 1996; Sahlin-Andersson, 1994; 1996). I studier av hur anställda hanterar dessa poängteras ofta att det nya *inte* haft någon effekt (Brunsson, 1993). Ibland känner man inte ens till reformen. (Jacobsson, 1994). I några studier beskrivs en kategorisering av person som å ena sidan anammare, å andra sidan dem som fortsätter som förut (Fernler, 1993). Även reformdrivarna kan hantera problem i de lokala tillämpningarna genom att etikettera personal såsom antingen "motståndare" eller "mottagliga för nya idéer" (Czarniawska-Joerges, 1993: 229) Men som Sahlin-Andersson (1994) påpekat *någon* förändring torde sådana organisationsförändringar ha för de anställda. Det fall som skall diskuteras här avser personalens förhållning till en behandlingsideologi, s k nätverksarbete på särskilda skolhem (förr benämnda ungdomsvårds-skolor). Den förändring som kom till synes var av en mer sammansatt natur är de enkla tudelningar, som ibland påvisas. Frågan är inte *om* personalen anammat involveringen utan *hur* de gjort det, samt hur förbehållen presenteras.

"Nätverkstanken" har resonans i andra institutioners förhållande till familjen. I skolor, i sjukvården och på behandlingsinstitutioner försöker man idag involvera familjen till eleven, patienten eller den omhändertagna. Beträffande behandlingen av tvångsomhändertagna ungdomar har Statens institutionsstyrelse, tillsynsmyndigheten för skolhemmen, formulerat följande i sitt forskningsprogram:

Idag finns stor tilltro till betydelsen av att arbeta med *ungdomars nätverk* och att inkludera familjen i behandlingsarbetet med de unga. Den bakomliggande tanken att utvecklings- och förändringsmöjligheter finns inom familjen och det nära nätverket behöver närmare konkretiseras och utvecklas. Speciellt angeläget är att utveckla och utvärdera olika modeller för nätverks- och familjearbete i kombination med familjevård. ("Forskningsprogram inom ungdoms- och missbrukarvård" Statens institutionsstiftelse. FoU. 1994: 4).

I en studie av de särskilda ungdomshemmen har personalens uppfattningar och praktik beträffande involveringen av anhöriga studerats. Det visar sig att å ena sidan har man teoretiskt anammat det s k nätverksarbetet, vilket avspeglade sig i en enkät. Å andra sidan ställer sig personalen i intervjuer och samtal med varandra ibland frågan: Hör de anhöriga *egentligen* till arbetet?

TEORETISKT PERSPEKTIV OCH METOD

Utgångspunkten för studien är en interaktionistisk konstruktivism. (Gubrium, 1993; Holstein och Miller, 1993). Tidstypiska samhällsförändringar på makronivå - här med avseende på behandlingsideologi - bidrar med föreställningar som praktiker i olika lokala kontext har att förhålla sig till. I olika sammanhang - här arbetsenheter - omorganiserar arbetet, betydelseförskjutningar sker; man förhandlar, presenterar och instruerar omgivningen om hur det nya anammats, respektive varför man inte anammat tankarna i tiden. Mina data från de särskilda ungdomshemmen diskuteras med hjälp av två teoretiska inriktningar. Den ena där man undersöker trender inom organisationsförändringar med ett konstruktivistisk utgångspunkt (Czarniawska, 1966). Den andra där man undersöker hur människor avgränsar yrkets egentliga kärna. (Emerson och Pollner, 1975; Meara, 1974). Dessa studier har framförallt varit etnografiska. Här har emellertid tonvikten lagts på hur uppfattningarna framförs; retoriska former samt presentationen av argumenten.

Flera olika materialinsamlingar och metoder har använts. En enkät till samtliga institutioner syftade till att undersöka det faktiska anammandet. Samtalsintervjuer avsåg att spegla den beskrivande praktiken utifrån enskilda behandlingsassistenter och anstaltschefer. Under personalmöten fick vi tillgång till förhandlingar och konstruktioner av diagnoser och remedier, arbetsorganisation, uppfattningar om andra involverade parter. Fältobservationer gjordes framförallt för att studera interaktion mellan personal, ungdomar och anhöriga. Det kvalitativa materialet samlades in på två institutioner för att undersöka hur olika lokala kulturer förhöll sig till den rådande diskursen.¹ Materialet samlades i huvudsak in av en student: Maria Bangura-Arvidsson.

DET TEORETISKA ACCEPTERANDET

En första fråga var om de särskilda skolhemmen överhuvudtaget anammat nätverkstankar i sitt konkreta arbete. En inventering utfördes via en enkel enkät, som skickades till samtliga institutioner i Sverige. Det visade sig att de flesta institutioner sade sig ha särskilda program eller riktlinjer för kontakten med anhöriga. 22 av 35 institutioner uppgav att de hade utarbetat sådana former. Ofta formulerades enkätsvaren i välvilliga termer, ibland användes formuleringar som: vi har "*krav på föräldrarna att vara med i behandlingsarbetet*".

Anammandet av det nya visade sig också i intervjuer och i samtalen personal emellan på s k kontaktgruppsmöten och speglingar. Vid de sistnämnda märktes det i fokuseringen på de anhöriga. Det var inte enbart den unge som dryftades. Man diskuterade anhörigas identitet, ansvarsfrågor, diagnosticering och behandling även av dessa.

DEN TIDSTYPISKA INVOLVERINGEN

Det finns självklart reella skäl till fördelar med anhörigarbete. Samtidigt är det så att argument, som kan vara väl så övertygande, använts i argumentationen när man hållit de anhöriga på avstånd. I olika skrifter som förordar nätverksarbete presenteras

åtminstone den tidigare retoriken som sådan. (Erfarenheter från nätverksarbete i familjehemsvården, 1992; Korman & Söderquist, 1994). En negativ inställning synes överhuvudtaget ha gällt beträffande olika institutioners handhavande av s k problembarn. Föräldrarna sågs som problemet, varför barn och föräldrar skulle hållas åtskilda. Med avseende på t ex fosterbarn har den svenske forskaren Vinnerljung funnit beträffande 1960-talets praxis: (vilket följde tidigare decennierna): "I vartannat fall då en förälder försökte få hem sitt "frivilligt" placerade barn, förhindrade socialvården en återförening....Även ur andra aspekter administrerades placeringarna som om myndighetens uppdrag var att skona barnen från föräldrarna." (1996:34). Även under 1970-talet dominerade denna bild: "... långa, varaktiga fosterhemsplaceringar (sågs) som räddningen för barn med bristfälliga föräldrar....I detta perspektiv blir det lättare att förstå de lagmässiga genvägar som togs genom övertalningar, hot, förhållningar m m för att möjliggöra "frivilliga" placeringar och förhindra återföreningen av familjer (Vinnerljung, 1996:41).²

Idag synes man emellertid anammat såväl olika begrepp som olika konkreta former för involveringen av anhöriga. Enligt enkätsvaren var dessa av följande slag:

Former för kontakten med anhöriga

Information	4
Nätverk	7
Familjeterapi	1
Samtal/intervju	2
Kontaktman	4
Deltagande i behand.arbetet	5
Regelbundna möten	3
Föräld.utbildning	1

Tabellen återger svaren på en öppen fråga i enkäten till personalen. Man återgav vilka former kontakten med anhöriga givits. Begrepp som man angivit i enkäten var alltså *inte* givna. De kan ses som en viss översikt över de nyckelord som praktiker använder i den nuvarande diskursen; särskilt ofta nämndes nätverksarbete, men information, kontakt, föräldrautbildning synes också vara allmänna.

Uttalandena om att anhöriga skall involveras ges inte enbart utan detta sker i vissa namngivna former. I en mer utförlig kommentar till en enkät, gavs detta svar i tiden:

"Vi arbetar aktivt för att stärka föräldrarna i deras föräldraroll samt med utgångspunkt att

föräldrar och *nätverk* är viktiga. Vi inriktar oss på att hela familjen skall *involveras i behandlingsarbetet* och vi har ett familjeterapeutiskt förhållningssätt i arbetet. Vi arbetar i kontaktgrupper kring varje elev. I *kontaktgruppen* är två personer [...] huvudansvariga för kontakten med föräldrarna [...] Vi har även *nätverksarbete* [...] där alla, för eleven viktiga personer är med. Vi har föräldrarna och ibland andra anhöriga med i arbetet kring eleven.” (Min betoning genom kursivering).

Ord omvandlas till begrepp, med självklara konnotation. Gör tankeexpremitet att orden använts för tjugo, trettio år sedan. Sannolikt hade de tett sig främmande. Familjearbete - skulle det ha betytt familjeföretaget eller bönder där hela hushållet engageras? Vad hade nätverk uppfattats? Täta trädgrenar eller spindelnät? Idag har de en annan klang. Vi kan alltså se ovan hur idéerna objektiverats genom språkliga konstruktioner: kategorier och metaforer, som gärna ska vara tillräckligt allmänna för att passa in på varierande, lokala strukturer, vilket förenklar associationer till en allmän idé. (Czarniawska-Joerges, 1996).

Men det nya objektiveras inte enbart genom talets praktik. Arbetets organisering förändras. Permissioner, besök av föräldrar på institutioner blir sannolikt väsentligare och får en ny innebörd: de *ingår* i behandlingsarbetet. Det nya avsätter också rumsliga avtryck. Således hade vissa institutioner avdelat byggnader som gäststugor för familjer på besök. Olika former för arbetsdelning har utvecklats. Citatet ovan från enkäten illustrerar inte enbart den nya terminologin: Man hänvisade också till kontaktgrupper samt att viss personal var huvudansvarig för kontakten med föräldrarna. Andra institutioner nämnde att de hade familjeveckor, att de upprättade nätverkskartor samt att de hade speciella familjeassistenter.

Markeringar inom den teoretiska acceptansen handlade också om angivna skäl till att man ville ha utbyte med andra institutioner beträffande former för anhörigarbete. Som i många organisationsförändringar vill man veta mer om teorin, kunna retoriken, ha tillgång till och kunna använda de abstrakta, elaborerade legitimeringarna (Sahlin-Andersson, 1996; Westney, 1987). En av institutioner svarade t ex på en fråga om huruvida de hade kontakt med andra särskilda ungdomshem angående former för kontakten med de anhöriga: ”Ja, ofta i form av erfarenhetsutbyte mellan oss och andra ungdomshem. Vi är mycket intresserade av teoretiska diskussioner kring genomförande av olika modeller av nätverks- och familjearbete.”

Men det är förmodligen också så att man behöver konkretiseringstips: Hur *gör* man nätverksarbete? Sannolikt får man ”recept” och jämförelsematerial via föreläsningar och kurser, men också genom kontakten med andra institutioner. Detta synes avspelas i svaret från en institution: ”försöker få info om vad som händer i behandlingen vid andra institutioner”.

När något vid en viss tidpunkt föres fram som ”det riktiga” följer också att aktörer kan uppleva sig förpliktigade att markera sitt anammande. Ett opinionsklimat kan t ex uppfattas som socialt kontrollerande. (Noelle-Neumann, 1986). Denna tendens kom till synes på flera sätt. Man ursäktar sig på olika sätt om man inte konkret kunde

visa acceptansen. Flera av institutionerna som inte hade något anhörigprogram skriver t ex i enkäten att de "planerar" ett utökat familjearbete. Vidare var det så att de som inte hade kontakter med andra institutioner, angav varför. Att de på detta sätt förklara sig måste ses som en defensiv hållning. Någon skriver t ex i ett tillägg "[...] mycket dåligt (med kontakten) men det skulle nog finnas mycket att hämta hos varandra." Andra använde sig av uppmjukande formuleringar. Inget direkt, hårt "nej, det har vi inte" utan "inte något direkt samarbete", "inget utvecklat samarbete", eller "ingen normaliserad [kontakt]". På detta sätt signalerar man att vill ha eller trots allt har ett *visst* samarbete.

Retoriken kring fördelar

I enkäten tycktes nätverksmodellen vara så självklart bra att den inte behövdes förklaras närmare: ofta gavs själv-legitimerande kommentarer av typ: "familjen är en viktig resurs i behandlingsarbetet". Ibland nämndes vikten att entydiga budskap från familj och institution *vis-a-vi* den unge. Detta formulerades som vi "drar åt samma håll" eller ger "tydliga och konsekventa signaler". I det rådande opinionsklimatet bör man arbeta för den unges återförening med föräldrarna efter institutionsvistelsen. Det är detta sammanhang som gäller; därför skall det rehabiliteras. Ofta kläds inställningen i uttryck som att "stärka föräldrarna" eller att "ge dem självförtroende". I ett enkätsvar från en institution formuleras det på följande sätt: "De får en chans att återupprättas som föräldrar, vilket underlättar behandlingsarbetet."

DEN ACCEPTERANDE MOTRETORIKEN OCH BALANSERINGAR I PRAKTIKEN

Personalen hade, som visats ovan, anammat tankegångarna beträffande nätverksarbete. Vad gällde konkretiseringen på det praktiska, lokala planet markerade man emellertid vissa förbehåll. Förbehållen beskrivs i enkäten (på en uttrycklig fråga om svårigheter beträffande samarbetet med anhöriga), men kommer tydligare till uttryck i intervjuer och observationer. De mest drastiska ifrågasättandet: hör de anhöriga egentligen till vårt arbete? gavs enbart via de två sistnämnda metoderna.

Vissa förbehåll var tydliga: pappan är ju incestdömd! Vi kan inte arbeta för samarbete med honom. Mamman sitter i fängelse trettio mil härifrån.... Men mindre tydliga, mer subtila former av svårigheter och mot-retorik genereras i mötet med andra strömningar och traditioner. Nedan skall olika balanseringar såväl i det konkreta arbete, som den beskrivande form de olika förbehållen diskuteras.

Balansering i praktiken

Kontakten med de anhöriga innefattade en rad olika områden. Det handlade om involvering redan vid intagningen på institutionen, besök, permissioner, telefonsamtal mm. Det innefattade beslut och bedömningar. En rad situationer innefattade balanseringar av olika slag. Vem skall bedöma avvikelser från det överenskomna (dricka alkohol, komma hem för sent, träffa dem man inte skulle, etc.) som sker under en permission? Föräldrarna eller vi? Sådant förhandlas internt på kontakt-

gruppsmöten och "speglingar". Vid de anhörigas besök på institutionen förändrades relationerna mellan personal och ungdomar. Vid ett tillfälle hade en av ungdomarna på avdelningen besök av sin mamma, pappa och tre syskon. Den student som utförde fältobservationerna uppfattade situationen som mycket rörig. Barnen sprang kors och tvärs, ljudnivån var hög. Familjen invaderade avdelningen. Personalen på institutionen var anhängare av nätverksmodellen, samtidigt som man också beskrivit sin behandlingsmodell som inriktad på 'att sätta gränser' - vilket också är en strömning i tiden. Trots detta förhöll sig personalen relativt passiva, även om de vid några tillfällen sa till småsyskonen att lugna sig. Under en senare intervju kommenterade en behandlingsassistent ironiskt besöket: "våldigt tydligt [visade det] hur stort inflytande föräldrarna har över sina barn. [Ungdomarna] lyssnar ju mera på vad vi säger och gör." Behandlingsassistenten fortsatte:

"[...] vi [har ju] fått sätta gränser för småsyskonen. Lite har man ju [...] försökt blunda för och så. Man kan ju inte inkräkta på deras, men det är ju mycket [...] som vi får säga ifrån för att det överhuvudtaget skall fungera nåt så när på avdelningen. Och ändå är det ju lite kaotiskt här runt omkring då."

Kommentaren som kan ses som en account (förklaring och försvar) till situationen, presenteras den intervjuare som såväl deltagit i situationen som tidigare intervjuat personalen (där de angivit sin ideologiska hållning) handlar om att rama in händelsen praktiskt: "...för att det överhuvudtaget skall fungera". Teoretiska modeller, "gränssättning" och "anhörigarbetet" möts i språkliga referensen beträffande det förstnämnda och den reella konkretiseringen av det andra. Kanske handlade den interaktionen som faktiskt försigick om något allmängiltigt: vardagslivet ceremonier kring takt och "civil inattention" i mötet med relativa främlingar. (Goffman, 1972): "Man kan ju inte inkräkta för mycket på deras....".

Accepterande motretorik

De principiella motargumenten framfördes inom en ram där man ansluter sig till tanken. Inom en sådan "accepterande mot-retorik" används ofta strategin att man förklarar sig praktiskt oförmögen. (Ibarra och Kitsuse, 1993:39)

Dessa motargument handlade om kontrasterande av det praktiska kontra det teoretiska, om externa hinder samt om de svåra klienterna.

a) *Externa hinder* kunde röra resurser, rättsliga ramar, andra myndigheters ansvarsområde. I ett enkätsvar betonades samtliga dessa teman. Inledningsvis deklarerade man: "Som en övergripande princip kan vi säga, att vi till att börja med är positiva till anhörigas medverkan, och att vi vill få kontakt med dem så snart som möjligt." Senare i enkäten angav man emellertid att om man skulle ägna sig åt familjeterapi "i systemteoretisk mening" blir det:

"...en gränsdragningsfråga mellan institutionen och socialtjänsten. § 12-hemmen har ju i första hand resurser för att ta hand om eleven - och knappast fn varken resurser eller kompetens för att i någon större utsträckning ägna sig åt familjeterapi i gängse

mening. Möjligen kan man försöka skapa en större öppenhet på institutionerna för ett utvidgat samarbete med anhöriga. Man skall dock ha klart för sig, att det erbjuder vissa problem och kan kräva personalresurser att involvera anhöriga i arbetet på institutionen. [...] Vi har också som personal på ett § 12-hem krav på oss i rent rättslig mening, vilka vi inte omedelbart kan överföra på anhöriga som inlemmas i verksamheten på institutionen.”

b) *Teori kontra praktik*: Erfarenheten, det praktiska arbetet, äktheten i kontakten betonas som distanseringsmekanism. Även om enkätsvaren i allmänhet uttryckte en mycket positiv inställning luftades ibland vissa förbehåll även i dessa. Sålunda framhävs t ex i ett svar att man under många år försökt få med anhöriga i arbetet. Den nya betoningen synes uppfattas som teoretisk: ”Vi har skaffat oss en massa erfarenheter, som ofta går stick i stäv med vad handböckerna säger. En större sammanställning av hur man egentligen gör på §12- hemmen vore välkommet.” I en intervju förklarar en behandlingsassistent att kontakten måste vara ärlig, inte uttryck för en metod eller ovanifrån givna riktlinjer: ”Det måste ju kännas så också: att man liksom gör det här för att man tror att dom (anhöriga) är enresurs, inte för att det är för att det står nästan att vi...ska...göra så....Det tror jag genomskådas ganska lätt.”

c) Ett annat hinder kan vara *den speciella kategorin av människor* man har att göra med. Sahlin-Andersson har beskrivit hur personal på kronofogdemyndigheten när den nya servicemodellen infördes, delade in klienter i de icke-samarbetsvilliga, respektive de samarbetsvilliga (1996:86). Den nya modellen var tillämpbar på den sistnämnda kategorin: dessa kunde behandlas som kunder, vilket föreskrevs i den gångbara organisationstanken. Liknande distinktioner gjordes i viss mån av personalen på ungdomshemmen. Tudelningen här handlade om en jämförelse av de anhöriga som frivilligt begärt hjälp av socialförvaltningen, med de anhöriga vars barn var tvångsomhändertagna.

För familjer som är insatta, som vet att, som själva har bidragit till, eller sagt till socialen själv att ”vi klarar inte av att ha hand om vårt barn hemma, det går bara inte”. Dom är ju mottagliga för det här att, dom vet ju oftast.Dom har många miljoner frågor, då vill dom ju prata med oss, då är det ju mycket lättare. Men dom här som typ ”dom tar barnen ifrån och säger att dom ska bo här nere” och dom är helt nollade och fattar inte varför. Dom har ju, det är svårare att prata med såna och gå in på dom. För dom är ju så mot, det är ju taggarna utåt med en gång. Det är ju det här fängelse och ”min pojk ska inte bo där”. Dom är det svårare att klampa in, komma in på och få tag i.

De förstnämnda kunde man bedriva nätverksarbete med: *Dom har många miljoner frågor, dom vill prata med oss. Beträffande de andra var det svårare: Dom är det svårare att klampa in, komma in på och få tag i.*

Tvångsomhändertagande är i sig en konfliktsituation. Med denna utgångspunkt är det inte helt enkelt att etablera ett samarbete.

Kategoriseringen i föräldrar till frivilligt respektive tvångsomhändertagna barn var emellertid inte en allmän kategorisering. Däremot finns det många hänvisningar till svårigheterna i anhörigarbetet just p g a anhöriga. Referenser till dessa gavs i längre framställningar eller berättelser, men också i form av korta stickreplikor eller ironiska vändningar. I anteckningarna från ett introducerande samtal på en institution, framkommer t ex: "Föräldrarna ges utrymme att ta initiativ säger Tim och Erland. De nämner ett fall, som "förvisso tillhör undantagen", där en pappa vid det avslutande nätverksmötet sa sig vara beredd att ta över ansvaret för sitt barn."

När man *en passant* nämner "tillhör undantagsfallen" inför en intervjuare som kommit dit för att prata om nätverksarbete så illustrerar man inom ramen för anammandet på ett elegant sätt svårigheterna i detta arbete. Det är ett medel som används för att förklara att trots att vi arbetar efter riktlinjerna, så kan vi tyvärr inte alltid lyckas givet dessa klienter. (Loscke, 1992; Miller, 1991).

En annan modell där man inte avvisar tanken, är när man visar på att i just vårt fall är det svårt. Mot denna bakgrund kan man uttrycka sina reservationer inför anhörigarbetet: Det är *de facto* speciella familjer man har att arbeta med. Det kan faktiskt t o m vara fel, från de ungas synpunkt - att till varje pris försöka integrera familjen i behandlingen:

Vi har ofta att göra med de sämst fungerande familjerna, våra [ungdomar] har ofta blivit utsatta för svåra övergrepp av andra familjemedlemmar, därför blir med nödvändighet vårt arbete av en annan karaktär än det som bedrivs på institutioner med ett mindre belastat klientel. Ibland vore det helt fel att försöka återförena [ungdomarna] med sina familjer. Vårt arbete får ofta karaktären av att [ungdomarna] lär sig att leva med att deras föräldrar aldrig kommer att kunna ta hand om dom."

I sitt svar hade representanten från denna institution deklarerat att man var mycket positiv till nätverksarbete. Förbehållet ovan är således inbäddat på ett korrekt sätt. På samma sätt kan man se skrivningen "vårt arbete är av en annan karaktär än det som bedrivs på institutioner med ett mindre belastat klientel" - Där är det OK, sannolikt mycket braMen här

Grundläggande tveksamhet

Personalen urskiljer svårigheter beträffande involveringen av anhöriga. Ibland yppas emellertid en mer grundläggande tveksamhet: är de anhöriga egentligen en del av vår uppgift? Sådana uppfattningar luftades enbart i intervjuer och observationer: de nämndes inte i enkäten. Med viss risk för att vissa innehållsliga argument upprepas vill jag ändå ägna visst utrymme åt sådana markeringar där definitionen av arbetets "egentliga kärna" urskiljs. En tradition som tangerar denna är studier av "dirty work" (Hughes, 1984). Inledningsvis avsåg begreppet statusdistinktioner och olika etnografiska studier påvisade sådana bedömningar (Hood, 1988; Eriksson, 1995; Meara, 1974; Åkerström, 1997). En betydelseglidning synes emellertid ha ägt rum så att man huvudsakligen uppmärksammat yrkesutövarnas gränsdragning

beträffande arbetets *inre kärna*. (Meara, 1974; Emerson och Pollner, 1975)

Den retoriska distanseringen bland personalen på de särskilda ungdomshemmen där de yppade tveksamhet beträffande "anhörigarbete" såsom överensstämmande med arbetets egentliga innehåll, innefattade tre områden:

- a) Anhöriga med svåra, egna problem.
- b) Hänvisningar om vilka yrkesgrupper dessa svåra egentligen hör till.
- c) Föräldrar och Barn framställs som motsatser.

a) "dom har i regel stora problem själva"

Porträtteringen av föräldrarna, där slutsatsen handlar om att "det är ju inte detta vi skall arbeta med", de har egna problem de behöver bearbeta. De tar mycket prat-tid. Pratet handlar om dem själva, ibland beskrivs de som berusade. En man sa t ex att han upplever sig som ett slags terapeut åt de anhöriga ibland:

"Dom som ringer ofta, det är ofta för att dom behöver nån att prata med, då har dom i regel stora problem själva. Och typ: då har dom väl en viss förmåga att ringa hit när man inte är riktigt nykter heller. Så man blir nån slags terapeut åt dom, fast det är *egentligen inte vårt arbete* här är, inte föräldrarna, inte i den bemärkelsen utan det är mer stärka relationer mellan eleven, ungarna och föräldrarna."

Pratet med föräldrarna skulle kunna ses som vanligt 'bekymmer-prat', "fyller-ältande" eller samtal klient / myndighetsperson. Men istället införs en distinktion, som avspeglar den rådande behandlingsnormen: det handlar om föräldraterapi, men terapeut skall man inte vara *i den bemärkelsen*.

b) *Möjligen kan det vara OK om man är kontaktman, annars inte ...*

Man inför också en distinktion beträffande ansvarsfördelning; uppgiften att ta hand om dessa svåra fall, är inte vår. En avdelningsföreståndare menar att de anhörigas problem kan vara för svåra för de anställda att ta hand om. I vissa fall brukar man då kontakta socialförvaltningen. Dessa fall, som hamnar utanför gränserna för det vilket betraktas som legitima uppgifter för skolhemmet. Han tar in intervjuaren, omvärlden, när han riktar sin beskrivning: att sitta i timmar med påverkade föräldrar, "låter kanske inte som vår uppgift", men så här är det. På detta sätt blir det instruerande elementet i sättet att betraktat yrkets kärna än tydligare

Även arbetsdelningen inom institutionen kunde uttryckas i termer, som avsåg rimligheten i vissa anhöriguppgifter. För viss personal kan sådana tveksamma föräldrakontakter vara acceptabla, men knappast för oss andra:

Men en del föräldrar är såna att första tiden så pratar dom om eleven och sen pratar dom om sig själva mycket. Det finns ju såna också va. Som inte pratar om några andra, pratar bara om sig själva. Och det är väl, det kan jag tycka är okey om det är kontaktman annars tycker inte jag att det fyller nån funktion mer än att man finns till för dom och *det är ju inte riktigt meningen*. Mitt jobb här är ju att va bland ungdomarna va och inte sitta lyssna på föräldrar.

c) "Vi, vi jobbar för barnen, då va."

Som synes framställs Föräldern mot Barnet i presentation av yrkesutövarnas uppdrag. I flera studier, på olika områden, har kontrasterandets retoriska kraft visats. (Atkinson, 1984; Drew, 1985; Miller, 1991)³ Distinktioner som rätt/fel, sant/falskt, /objektivt/subjektivt används för att organisera och förenkla vissa frågeställningar. Kontrasterande par används också av gräsrotsbyråkrater för att framställa sitt arbete. Genom att framställa ideologier, klienter, arbetssituationer, beslut osv. i dikotomier – ömsesidigt uteslutande kategorier – kan man producera ett samtycke hos publiken för de val man träffat, eller den bild man önskar överföra.

Kontrasteringen på detta området skedde på flera plan. I de flesta sammanhang användes framställningen i talet om arbetsprioritering, som i citatet ovan: *Mitt jobb här är ju att va bland ungdomarna va och inte sitta lyssna på föräldrar*. Men den kunde också formuleras vis-a-vis andra byråkratiska parter. I ett fall handlade det om huruvida en pappa skulle få komma och besöka dottern. Socialsekreteraren hade förespråkade att eleven skulle tillfrågas. Några av behandlingsassistenterna är tveksamma. Pappa hade suttit i fängelse för narkotikahandel och var dessutom misstänkt för incest.:

Pelle och Annette är negativa om det verkligen ska vara Hannas beslut om huruvida pappan ska komma eller ej. De uttrycker dessutom irritation över att mamman inte meddelat när hon tänker komma och hur länge hon har för avsikt att stanna. Det är också osäkert huruvida det ska komma en tolk eller ej (familjen är invandrad). *Annette säger att det är besvärligt med pappan och de undrar vad avdelningens uppdrag egentligen är.* (Fältanteckning)

Diskussionen avslutas med en ironisk släng. Hannas pappa och mamman sägs ha försökt försonas ett flertal gånger. Personalen frågar sig huruvida de skall förena familjen eller förena Hanna med familjen. Slutkommentarerna utgörs av följande utbyte:

- Då gör det alltså inget att [mamman och pappan] sover i samma säng [eftersom de försöker sig på en försoning]?
- Hur många syskon har [Hanna]?
- Tre.
- Det blir förmodligen fler då.

Ironi är ett sätt att markera maskopi och i hemligt samförstånd. Paul Drew (personlig kommunikation) urskiljer fyra karakteristiska beträffande ironi. En grupp, part som talar om någon annan. Dessa måste ha speciell kunskap - allt sägs inte ut. Eller att man inviger den okunniga - som här observatören/intervjuaren - i sin egen tolkningsram. För det andra innebär det att man kritiserar något. För det tredje något som inte utsägs officiellt. För det fjärde sker denna kritik inom en icke-allvarlig ram. Detta är väsentligt därför att det innebär att något kan tas tillbaka: "Vi skojade bara". De båda sistnämnda är väsentliga i den nuvarande samhällliga diskursramen beträffan-

de behandlingar: Nätverksarbetet hyllas, varför det är personalens plikt att inte öppet ta avstånd.

SAMMANFATTNING

Materialet från de särskilda ungdomshemmen har diskuterats med hjälp av två teoretiska inriktningar. Den ena där man undersöker trender inom organisationsförändringar (Czarniawska, 1966). Den andra där man undersöker hur människor inför moraliska distinktioner i ett yrke. Bland personalen på de särskilda skolhemmen visade det sig att den teoretiska acceptansen för den nya betoningen av anhörigas involvering förekom parallellt med olika förbehåll. Dessa rörde den konkreta, praktiska tillämpningen av de abstrakta idéerna i den s k nätverksmodellen. I den nya modellen uppfattas anhöriga som såväl lösning som förklaringen till ungdomarnas problem. Man beskrev situationen som speciell: många av ungdomarna är tvångsomhändertagna; vissa föräldrar är missbrukare, några incestmisstänkta, andra satt i fängelse. I vissa fall ställdes den retoriska frågan om huruvida det var ungdomarna eller föräldrarna som var personalens *egentliga* uppgift. Argumenten presenteras inom ramen för en accepterande motretorik. Den teoretiska acceptansen belystes framförallt i enkäten medan förbehållen i högre grad luftades i intervjuerna och observationerna. Det synes alltså vara väsentligt att använda sig av olika metoder för att illustrerar olika nivåer i hur anammande och förbehåll formuleras.

REFERENSER

- Bangura-Arvidsson, M. 1996. *Att sätta gränser för det normala - om gränssättning på två särskilda ungdomshem* Sociologiska institutionen Network for Research in Criminology and Deviant Behavior at Lund University. 1996:6.
- Bangura-Arvidsson, M. och Åkerström, M. 1996. *Anhörigarbete på särskilda ungdomshem* Sociologiska institutionen Network for research in Criminology and Deviant Behavior at Lund University. 1996.
- Czarniawska, B. och Joerges, B. 1996. *Travels of Ideas*. Translating organizational changes. Red. B. Czarniawska, och G. Sevón. Walter de Gruyter: New York. Berlin.
- Drew, P. 1990. "Strategies in the Contest between Lawyer and Witness in Cross-Examination." In *Language and the Judicial Process* Eds. J. Levi and A. Walker. S. 39-64. New York. Plenum.
- Emerson, R.M and M. Pollner 1975. "Dirty Work Designations: Their Features and Consequences in a psychiatric setting." *Social Problems* 23:243-254.
- Eriksson, K. 1995. *Motsträvighet som anomali i rättsväsendet - Poliser och åklagare om kvinnomisshandel*. SOU 1995:60.
- Erfarenheter av nätverksarbete*. 1992. Stockholm. Allmänna Barnhuset.
- Fernler, K. 1993. "Att skapa marknadsorientering - principen, verkligheten och de medlande föreställningarna" i *Makten att reformera* Red. N. Brunsson och J. Olesen Stockholm. Carlssons.

- Gold, R. 1952. "Janitors versus tenants: a status-income dilemma." *American Journal of Sociology*. 57:486-493.
- Gubrium, J 1991. "Recognizing and Analyzing Locale Culture." i *Experiencing Field Work* Eds. W. Shaffir och R. Stebbins. Newbury Park CA: Sage. S. 131-141.
- Gubrium, J 1993. "For a Cautious Naturalism" i *Constructionist Controversies* Eds. G. Miller och J. Holstein. New York. Aldine de Gruyter. S. 55-67.
- Holstein, J och Miller, G. 1993. "Social Constructionism and Social Problems Work" i *Constructionist Controversies* Eds. G. Miller och J. Holstein. New York. Aldine de Gruyter. S. 131-152.
- Hood, J. 1988. "From Night to Day: Timing and Management of Custodial Work." *Journal of Contemporary Ethnography* 17:1:96-116.
- Hughes, E. 1984. *The Sociological Eye*. New Brunswick, N.J. Transaction.
- Jacobsson, B. 1994. "Reformer och organisatorisk identitet" i *Organisationsexperiment i kommuner och landsting Stockholm*. Nerenius & Santérus.
- Korman, H. och Söderquist, M. 1994. *Snacka om mirakel: En bok om samarbete mellan missbrukare och deras nätverk*. Stockholm. Mareld.
- Lindström, L. 1986. *Väl av behandling för alkoholism*. Stockholm: Liber.
- Loseke, D. 1992. *The Battered Woman and Shelters*. New York: State University of New York.
- Meara, H. 1974. "Honor in Dirty Work: The Case of American Meat Cutters and Turkish Butchers." *Sociology of Work and Occupations*. 1:3:259-283.
- Miller, G. 1991. *Enforcing the Work Ethic- Rhetoric and Everyday Life*. State University of New York Press. New York.
- Noelle-Neumann, E. 1986. *The Spiral of Silence. Public opinion – Our Social Skin*. Chicago. University of Chicago Press.
- Rövik, K. A. 1996. "De-institutionalization and the logic of fashion". i *Translating organizational changes*. Red. B. Czarniawska och G. Sevón. New York. Berlin. Walter de Gruyter:
- Sahlin-Andersson, K. 1994 "Varför låter sig organisationer omvandlas?" i *Organisationsexperiment i kommuner och landsting* Red. Jacobsson, B. Stockholm. Nerenius & Santérus.
- Sahlin-Andersson, K. 1996. "Imitating by Editing Success: the Construction of Organizational Fields" i *Translating organizational changes*. Red. B. Czarniawska, B. och G. Sevón. New York. Berlin. Walter de Gruyter.
- Vinnerljung, B. 1996. *Fosterbarn som vuxna*. Akad. avh. Lund. Arkiv.
- Westney, D. E. 1987. *Imitation and innovation. The transfer of western organizational patterns to Meiji Japan*. Cambridge, MA. Harvard University Press.
- Åkerström, M. 1997. *Waiting: A Source of Hostile Interaction in an Emergency Clinic*. *Qualitative Health Research* (under utgivning)

Noter:

- ¹ Detta syftade till att undersöka hur olika lokala kulturer förhöll sig till den rådande diskursen. (Gubrium, 1991). Detta behandlas emellertid inte i detta sammanhang. I Bangura-Arvidsson (1996) diskuteras emellertid sådana skillnader. Där är emellertid tonvikten lagd vid olika former av gränssättning i förhållande till ungdomarna.
- ² Denna inställning byggde på en internationellt spridd behandlingsideologi. Se t ex George (1970), som också beskriver tankesystemet beträffande avskiljningen föräldrar/barn.
- ³ Drew visar på kontrasteringens användning beträffande domstolsinteraktion: försvarsadokaten kan framhålla vittnes sakbeskrivningar som inkonsistenta - som kontrasterande - varvid vittnet kan ifrågasättas. Hos Holstein handlar om att det psykiskt sjuka etableras genom att kontrastera en individs beteende gentemot det man enligt allmänna normer antas förvänta sig. I Atkinson om kontrasterande förhållande, som framställs i syfte att få publiken med på notern: att applådera.

Adresse: Sociologiska institutionen
Box 114, Lunds universitet
S-221 00 Lund, Sverige